

# Kirkeundersøkelser i Tromsø amt 1915.

Av

O. Nicolaissen.

## Kirkerne paa Senja.

Øen Senja, en av Norges største øer, hadde i reformationsaarhundredet langt flere kirker end nutildags. Paa øens ytterside var der dengang 6 kirker, nu kun 2. Av disse kirker var 2 nedlagt før midten av det 18de aarhundrede, nemlig kirkerne i Øifjord og Ballestad, Gryllefjords kirke henimot aarhundredets slutning, og Medfjord kirke i begynnelsen av det 19de aarhundrede. En kirke som omkring midten av sidstnævnte aarhundrede blev opført ved nikkilverket paa Senjas ytterside, blev nedtat og solgt da verket blev nedlagt. Kirken paa Stanglandseidet paa Senjas inderside er opført i de senere aar.

Hovedkirken i det vidtstrakte Bergs prestegjeld staar paa gaarden Berg og nævnes i den trondhjemske reformats av 1589<sup>1)</sup> som anneks til Medfjord, hvor presterne vedblev at bo indtil 1754; men da prestegaarden der forfaldt, flyttet presten til Berg, som siden har været prestegaard.

I reformationsaarhundredet og indtil 1731 var prestegjeldet et residerende kapellani under Trondenes. Major Schnitler nævner i 1743<sup>2)</sup> at saavel Mefjords som Torskens prestegjeld var vicepastorater under Trondenes, men at "presterne oppebar

1) Kgl. norske videnskabs skrifter i det 19de aarhundrede II, s. 427.

2) Major Schnitlers eksaminationsprotokol av 1743.

alle prestelige rettigheter av sine menigheter". Saavel kirken i Medfjord som paa Berg var av træ, og begge sogne var bebodd av tilsammen 24 bønder, hvilket vel svarer til en folkemængde av ca. 150.

Ifølge en besigtigelsesforretning som efter kgl. forordning og rekvisition av missionskasserer, titulær biskop Friis, avholdtes over kirkerne i Tromsø amt i 1770, var Bergs kirke „en liten, forfalden langkirke av træ med torvtak, som og er forfalt, uten loft, stolene og gulvet er ganske forfalt, hvorfor altsammen behøves av nyt, saasart mulig kunde være, dog kan benyttes det gamle tømmer i kirken til en ny. Et litet klokkehus ovenpaa kirketaket, et vaabenhus, men intet sakristi. Dens ornament er: En liten klokke i taarnet med inskription: Mathis Holst, foged i Senjen, Ao: 1632. En liten gammel altertavle med forgyldte billeder, en gammel prækestol, paa alteret tvende lysestaker av tin, tvende do. av malm med armer, et grønt sydd alterklæde, en alterduk, en messehagel av gult silketøi og en messeskjorte, kalk og disk av sølv, kalken forgyldt indvendig, et døpefat av messing, en liten messinglysekrone. Videre hadde ikke kirken.

Dens indtægter var alene tavlepenger av den lille fattige menighet for nærværende tid, og findes de i behold til 1769 aars utgang 7 rd., 1 mk., 2 sk. efter kirkestolens utvisende". Ellers tilkjendegav velærværdig hr. Hammer<sup>1)</sup> at siden tienden gik fra Trondenes, saavidt Bergs og Medfjords sogn angaar, da forefandt han ved sin ankomst til kaldet i 1767 kun en ringe kapital av 20 rd., som nu er opvokset til 165 rd. 2 mk. og 14 sk. efter fremvist regnskap, som er fremsendt til vedkommende og av stedets provst revidert. Denne kapital som er indsamlet av den tiende som falder i Bergs og Medfjords menigheter, samt av fremmede fiskere, ønsket hr. Hammer maatte deles mellem begge kirkers opbyggelse, eller at hver kirke beholdt sin tiende, allerhelst da begge menigheter

1) Sogneprest til Medfjord 1767–1779.

behøver hver sin kirke for den farlige og skarpe veis skyld; ti naar tienden skal falde til Medfjord, saa kan man ikke vente andet end Bergs menighet, som bestaar av den største del, yder sin tiende med ond vilje, da de fleste er fattige folk og uformuende til at bekoste kirke selv, og tienden dog er det, hvorav kirken skal bygges.

Hr Hammer lot ogsaa erindre at naar Bergs kirke blir av ny opbygget, ønsket han at den blir sat paa et bekvemmere sted, som han navngav at være paa gaarden Skagland, et litet stykke her fra stedet, istestaar paa en bergklippe, hvor ingen kirkegaard kan være; men kirkegaarden maa være et langt stykke herfra.



Fig. 1. Bergs kirke i Senjen.

Besigtigelsesforretningen utførtes av sorenskriver Thomasøn, stedets prest Hammer, Mikkellarsen og Joen Christophersen, Skagiand, de to sidstnævnte istedenfor de opnævnte lagrettesmænd, som ikke møtte.

Trods sin forfaldne tilstand vedblev dog kirken at benyttes indtil 1780, da den erstattedes av en ny trækirke, indviet 2<sup>h</sup> s. a., som et hundred aar senere i 1884 blev ombygget og fremdeles er i bruk; ved ombygningen er den forlænget og utvidet, og indvendig saa modernisert at kun de gamle tømmervegger er benyttet saavidt mulig. Men den vedblev at staa paa Berg paa den omtalte „bergkiippe“.

Den ovenfor omtalte altertavle med forgyldte billeder maa' vel være det i sin tid til universitetets samlinger indsendte alterskap med saavel utskaarne som malte billeder. Paa høire dør utvendig er St. Sunniva malt paa kridtgrund, paa venstre St. Olav. Indven-

dig er der utskaarne træbilleder. Paa venstre flei øverst oppe Jakob den ældre, nederst St. Katharina, paa høire flei øverst St. Kristoffer med barnet, nederst St. Rarbara. Paa midtkassens øverste rand er i 3 smaa medaljonger malt til venstre St. Paulus, til høire St. Peder og i midten Kristus. Nederst har staat indskrifter som dog nu næsten er avskallet. Foran midtkassen er anbragt en gitterdør av jern, og bak denne skal ha staat et træbillede av St. Anna med Maria og Kristus ).

Skapet er tidligere avbildet i „Norges kirker i middelalderen" av hr. riksantikvar dr. Harry Fett, s. 121.

Den nuværende kirke (fig. 1) er en langkirke med taarn ved den vestre gavl og tilbygget kor og sakristi, vaabenhus under taarnet. Taket gaar spidst op mot menen, kordørens øverste parti er spidsbuget. Kirken er malt indvendig og utvendig.

Av det gamle inventar er næsten intet tilbake.

Kalken er uten indskrift og fra de senere aar. Disken har indskriften: Givet av Per Olsen, Eirsfjorden og Geske Jørgens-Datter 1768. Omarbeidet 1884<sup>2)</sup>. Saavel kalken som disken har i stemplet 1885.

En sølvblatæske av smukt ciselert arbeide har paa laaget initialerne O. N. S. og E. T. S. og er visst fra det 18de aarhundrede.

To alterstaker av messing, hver til et voksllys i midten og to mindre lys paa siden, er vel fra samme tidsrum og vistnok de samme som omtales i besigtigelsesforretningen av 1770.

En lysekroner av messing; den har hat 6 armer, men nu kun 5 og er vel den samme som nævnes i ovennævnte besigtigelsesforretning.

En kirkeklokke med inskription: Matis Holst fugit i Senjen anno 1663, fandtes ogsaa i kirken 1770<sup>3)</sup>. Kirkens anden klokke

1) Norske Fornlevninger, s. 700

2) Har tidligere tilhørt Medfjords kirke.

3) Omtalt i mine: Klokkeindskrifter i Nordland og Finmarke i aarsberetning fra Fortidsminneforeningen 1913.

er fra 1867. To lysekroner med glasprismer er fra seneste tid, likesaa et billede av Kristus benediciens, som tidligere stod i Nikkelverkets kirke<sup>1)</sup>. Altertavlen som bestaar av et malet kors, indfattet i en dekorativ ramme, og prækestolen er likeledes anskaffet efter kirkens ombygning. Den gamle altertavle var malet paa træ og blev ved kirkens ombygning tat istykker og tilintetgjort. Bygmesteren ved kirkens restauration var Martin Olsen fra Namsos, samt 3 tømmermænd og 3 snekkere, derav S. Sørensen fra Berg. Den ombyggede kirke har beholdt den samme langform som den hadde før restaurationen, og som den før 1780 nedtagne kirke ogsaa hadde; den har 300 sittepladser.

Saa vel den gamle kirkegaard som er omgitt av en solid mur, som den nye, der har en træindhegning, ligger paa nabogaarden Skaglands grund.

Ifølge kgl. resol., av 26/1 1853 har Bergs kirke i fisketiendegodtgjørelse 60 spd. (240 kroner) aarlig.

Ifølge besigtigelsesforretning over Medfjords kirke, avholdt 20/8 1770, var kirken dengang en liten ny langkirke uten taarn og sakristi; den trængte bordklædning, hvis den skulde konserveres, gulv og stoler var i god stand; den hadde intet loft men vaabenhus, og taket var tækket med torv. Av inventar var der en liten klokke, en god prækestol, en liten gammel altertavle, en lysekroner uten armer med Nils Pedersen Moursunds<sup>2)</sup> og hustrus navn. Paa alteret var der et rødt alterklæde, en fin lerretsalterduk, en fin lerretsmesseskjorte og en gammel ditto, to gamle messehagler, 2 store tinstaker, 2 gamle malmstaker og i en kiste 2 gamle messingstaker, et stort døpefat av messing git fordem av Hans Rasmusen Ravn, en stor lyseplate ved prækestolen, git av Gabriel Moursund, en gammel forgyldt sølvkalk med gamle „monkebokstaver", en forgyldt

1) Denne kirke blev nedlat 1888 og flyttet til Helgø.

2) Han var jægteskipper paa Grundfarnes i Torsken og søn av presten til Medfjord Peder Nilsen Moursund.

disk av sølv, nok en sølvdisk forært av Peder Olsen Oursfjorden og hustru Giedske Jørgensdr. 1768.

Angaaende kirkens indkomster, da er derom meldt under Bergs kirke, og desuten har den i behold av tavlepenger til 1769 1 rd. 4 mk. og 15 sk. Videre var ikke ved denne kirke at observere.

Besigtigelsen overvares av klokkeren til Berg, Rasmus Eliassen Nordfjord og Mikkel Larsen, Skagland.

Denne kirke blev nedlagt ved reskript av 31/1 1809 mot at der av den skulde opføres et forsamlingshus, hvori presten skulde holde præken om vinteren i fisketiden; men kirken blev nedrevet i 1818 og tømmeret delt mellem gaardmændene. Kirkens billeder blev ført til Bergs kirke; men av dem er nu ingen tilbake. Av de billeder som omtales i "Norske Fornlevninger" s. 700, er visst 2 og 3 fra Medfjord kirke, men alterskapet fra Bergs kirke. De er nu i universitetets oldsamling. Billederne forestiller en helgen i bispedragt, og en uten armer, begge disse er av træ.

Noget forsamlingshus blev der ikke opbygget av kirken, der i biskopens skrivelse skildres som "saare brøstfeldig". Saa svært brøstfeldig kan den dog neppe ha været, da den jo kun hadde staat i ca. 40 aar. Ved resol. av 27/6 1814 blev det saa bestemt at den skulde nedtages, og at der av dens materialer skulde opføres et skolehus nær Bergs prestegaard. Men Medfjords sidste kirke blev hverken ombygget til forsamlingshus hvor presten holdt præken, eller skolehus hvor en skolelærer underviste, men flere aar efter nedtat og dens materialer anvendt til profant bruk. Kirkegaarden som efter resol. av 1809 skulde fremdeles benyttes, kan endnu sees, men bruktes i senere tid til at begrave fremmede sjølik i som drev tillands. Der har nu i mange aar været et forsamlingshus, som nu skal ombygges til et kapel, og saaledes kommer der atter et gudshus istedenfor den gamle kirke som blev nedtat for ca. 100 aar siden.

Fra Medfjords kirke findes i Tromsø museum et cylinderfor-

met bæger av graahvitt terrakotta. Det er smukt ornert med tre basrelieffigurer i tre felter. Til venstre en mandlig figur, omgit av indskriften Hectot van Troen. Under figuren et skjold der holdes av to staaende løver. Over figuren et stilisert hode omgit av to smaa menneskefigurer. (Fig. 2).



Fig. 2. Krus fra Medfjordens kirke. (Set fra 3 sider).

I midtfeltet en mandlig figur, omgit av indskriften Caesar Karolus og aastallet 1588. Under figuren et skjold, baaret av to engler, og over den et hode omgit av en nimbus.

I feltet til høire en mandlig figur, omgit av indskriften: Der gross Alexander. Under figuren et skjold som holdes av to sittende løver, og over den et planteornament. Samtlige indskrifter er med store latinske bokstaver i basrelief. Bægeret er 24,5 cm. høit og 8,5 cm. i tvermaal ved bunden; hanken som har været paa den ene side, er nu avslaat.

Det skal eiter sagnet ha været brukt som nadverkalk i Medfjords kirke. Dette er dog neppe sandsynlig, da der i det 18de aarhundrede nævnes „en sølvkalk med munkebokstaver" som tilhørende kirken. Snarere har bægeret været brukt som vinkande paa alteret. Nadverkalken „med munkebokstaverne" eksisterer nu, saa vidt vites, ikke<sup>1</sup>).

#### Kirken i Torsken.

Den 15de mai 1770 malle til besigtigelse av Torskens og Gryllefjords kirker sorenskriver Thomasøn og stedets prest, velærværdig hr. Peder Ursin. De tilsagte lagrettesmænd møtte ikke, men i deres sted tilkaldtes 5 i fiskeværet boende mænd, nemlig Joen Larsen, Ole Tørnesen, Ole Hoksen, Niels Andersen og Einer Andersen.

Torsken kirke fandtes at være en liten trækirke av korsbygning med torvtak og taarn, uten sakristi, men med et litet vaabenhus. Dens ornamenten var: Altertavle som var malet og stafert av stedets forrige prest hr. Rosted<sup>1</sup>). En liten klokke i taarnet, en god prækestol, to alterstaker, kalk og disk av sølv, som „tilforn er foræret av visse avdøde mænd i sognet", samt en oblatæske av sølv, foræret av presten Rosted, en god plysjesmessehagel og en lin lerretsmesseskjorte, som er bekostet av kirken, et gammelt rødt alterklæde og en dreilsalterduk, en messinglysekrone og en liten do., hvorav en arm er borte, og et messingdøpefat.

Kirken hadde intet loft, gulv og stoler var „næsten ruinert", væggene hadde tildels tat skade formedelst manglende forsvarlig bordklædning, hvorfor den behøvet reparation, som var under arbeide ved hr. Ursins<sup>3</sup>) omsorg, som holder en snekker til arbeidet.

- 1) Kaldsboken i Berg har beretningen om at kirkens tømmer blev delt mellem gaardbukerne. Jeg er dog ikke sikker paa om det Ikke I et gammel skolehus som stod i Baatviken ved Berg, kan ha været tømmer av den.
- 2) Prest til Torsken 1750-1757.
- 3) Prest til Torsken 1768-1779.



Taket var „meget fordærvet som storlig behøver omflidning". Kirken hadde ingen anden indtægt end „den ringe tiende som falder af dette lidet sogn" og blev av kirkestolen fremvist av hr. Ursin og var revidert i 1764 av provst Falster. Kirkens beholdning var da 44 rd. I 1769 var dens beholdning 110 rd. 1 mk. 4 sk., hvilke penger blev fremvist og skulde staa i forvaring hos presten og brukes til kirkens reparation som var alvorlig nødvendig. Regn-



Fig. 3. Torsken kirke.

skapet for 1769 var avsendt til biskop Friis efter at være attestert av provsten.

Saavel Torsken som Gryllefjords kirke nævnes i Reformatsen av 1589 og av major Schnitler i 1743, hvor det heter, at begge kirker var av træ og hadde en folkemængde av 30 bønder, eller omtrent 180 à 200 mennesker. Kirken i Torsken blev da nedtat omkring 1780, da der opførtes en ny kirke som endnu er i bruk og har 310 sittepladser.

Ifølge kaldsboken er den nuværende kirke i Torsken bygget 1730. Den er en korskirke med tilbygget sakristi og vaabenhus,

alt av tømmer, og et litet taarn ovet det vestre kors. Det østre kors er indrettet til kor. Over koret, midtparti og vestre kors hvælving, over nordre og søndre kors flatt loft. Kirken er malet baade indvendig og utvendig; kun utvendig er den panelt. Den hadde tidligere likkjelder; men ved kirkens restaurering blev kisterne nedsat i en fællesgrav paa kirkegaarden, og enkelte forandringer gjort med kirkens indredning. Av dens inventar kan merkes:

Kalk og disk av sølv har inskriptionen: Til Thorsken kirke fra Michael Ursin og hustru Engel Kristine Lund. 1851 <sup>1)</sup>).

Oblatæskan av sølv med indskrift: Til Guds ære og alterets pryddelse er denne foræret Torschens kirke. Hr. E. Rosted og M. Hammer 1757<sup>2)</sup>). Altertavlen som han selv malte og forærte til kirken, eksisterer ikke mere. Den nuværende tavle er en ensfarvet malet flate med et hvitmalet trækors foran. Tre alterstaker av messing, en med to armer og pinde til voksllys, er uten indskrift og fra det 17de eller 18de aarhundrede. Det gamle døpefat er endnu i behold, men brukes ikke mere. Et lignende døpefat som i Bergs kirke er i bruk.

En messinglysekrone med 6 armer, hvorav to mangler, har indskrift med store bokstaver: Dene Krone er af mig forerret til Gudshus og Kierke. Her Johan Sebastiansen Jul, Trine Masdatter Homle. Anno 1723<sup>3)</sup>).

Den mindste klokke har indskriften: Anno domini 1585. Paa de to sider er der et billede av St. Olav med øks og scepter og trædende paa en kronet drage, begge i basrelief<sup>4)</sup>). — Denne klokke siges at være kommet fra Gryllefjord kirke; men dette kan vel være noget tvilsomt, da klokken i Gryllefjord omtales som „tem-

1) M. Ursin var lensmand i Torsken i midten av forrige aarhundrede.

2) Giveren var ptesi til Torsken 1750 — 1757. Margrete Hammer var hans anden hustru.

3) Juul nævnes som prest til Torsken 1710 og var her endnu 1723; gitt med Trine Humble.

4) Omtalt i mine: „Klokkeindskrifter i Nordland og Finmarken" i Fortidsforeningens aarsberetning for 1913.

melig stor med gamle monkebokstaver". Saadanne „monkebokstaver", de saakaldte minuskler, findes der imidlertid ikke paa klokken. Rundt den øvre del av klokken gaar en bord med plantemotiver og menneskeansigter.

Den største klokke har indskriften: Me fecit Christopher Laurentsius Lebrecht, Bergen i Norge 1791.

Et gammelt krucifiks, daarlig utskaaret og med kun en arm, ligger oppe i taarnet.

En gammel messehagel (casula) av lys silke har paasydde figurer av Kristus paa korset og nederst St. Anna med Maria paa venstre, Kristusbarnet paa høire arm. Den er ældre end den i besigtigelsen nævnte messehagel som endnu findes i kirken, men ikke er i bruk. Den første kan muligens være kommet fra Gryllefjordens kirke, hvori der i besigtigelsesforretningen nævnes en gammel messehagel. Den er til at trække over hodet, og helgenfigurere tyder paa høi aldef.

Den største av de i besigtigelsen nævnte lysekroner er for en tid siden overlatt til en privatmand, som isteden har skaffet kirken en messinglysekrone med petroleumslamper.

Gaarden Torsken nævnes 1324, da den blev tilkjendt biskop Audfin i Bergen som like overfor hertuginde Ingebjørg og formynderstyrelsen under Magnus Erikssons mindreaarighet gjorde gjældende, at gaarden var av kong Erik Magnussøn blit overdrat til hans formand Narve<sup>1</sup>).

Torsken kirke omtales i den trondhjemske reformats som hovedkirke i Torsken og Gryllefjords prestegjeld, som dengang og indtil 1731 var et residerende kapellani under Trondenes.

Et Mariabillede med Kristusbarnet paa skjødets, smukt utskaa-ret i træ, er indlemmet i universitetets oldsamling og avbildet i Harry Fetts Norges kirker i middelalderen, s. 120.

Ifølge resol. av 26/1 1853 har kirken en fisketiendegodtgjørelse av 45 spd. (180 kr.) aarlig.

1) Dipl. norv. VII, 120, 121.

Da kirken i sekstiaarene restaurertes, blev den av presten Rosted malte altertavle med billeder av Jesus paa korset, Jesu mor og Maria Magdalena nedtat og vel tilintetgjort. Likeledes borttokes de lukkede stolestader som erstattedes med bænker, samt det ene pulpitur; det andet er endnu tilbake.

Den gamle kirkegaard, omgit av et forfaldent stengjærde, brukes ikke mere. Begravelsespladsen er nu paa Kongsnes likeoverfor Torsken.

I prestearkivet i Berg er en gammel alterbok med sorte plysjes permer og sølvspænder. Hver av permenes fire hjørner har sølvbeslag og midt paa hver perm er en sølvplate, den ene med indskriften: Hr. Peter Ursin, den anden: Maren Ursin<sup>1)</sup>. Inde i alterboken har Ursin selv skrevet: 1776 den 26de juli foræret jeg og min elskelige hustru Maren Wang denne alterbok til Torschen kirke.

### Gryllefjords kirke.

Besigtigelsen av kirken i Gryllefjord som utførtes samtidig med besigtigelsen av Torskens kirke, viser at kirken var en liten langkirke, meget slet og forfalden, især taket; gulv og stoler var „ganske ruinert“; kirken hadde torvtak og et litet taarn, en temmelig stor klokke i taarnet med gamle „monkebokstaver“; denne klokke maatte straks tages ned „formedelst taarnets brøstfældighet og jernets forrustelse paa klokkestokken“. Kirken hadde en liten altertavle, et katuns alterklæde, en gammel alterduk, en gammel messehagel og messeskjorte, samt prækestol og to store messingalterstaker. Andet inventar hadde ikke kirken.

Hvad kirkens reparation angik, fandt man, at naar veggene blev bordklædt og forsynt med oplæggere og jernbolter gjennom dem, kunde den staa i mange aar; men taket, gulvet og stolene maatte bekostes av nyt, taarnet kunde undværes som unyttig bekostning for den fattige kirke, og klokken hænges i et skur.

1) Ursin prest til Torsken 1768—1779, hustruen var datter av fogden Wang.

„Den fattige kirke", heter det videre i besigtigelseskomiteens erklæring, „har ikke videre indtægt end hvad den fiskende almue kan yde i tiende". Kirken hadde i 1767 i behold 51 rd. 1 mk. 14 sk. og i 1770 81 rd. 9 sk., som indestod hos stedets prest, hr. Ursin.

Saa svært mange aar skulde den lille fattige kirke ikke komme til at bestaa. Nogen reparation, som den saa høilig tiltrængte, blev ikke foretat, dens inventar blev ikke fornyet, og dens fattige menighet saa ingen utvei til at hjelpe sit gudshus paa fote, men besluttet at skjænke det til sin prest, for at han av dets materialer kunde bygge et vaaningshus.

Gavebrevet er saalydende:

„Paa grund av den resolution av 5te august 1776, hans høiærværdighet hr. biskopen gav paa hr. Ursins ansøknig av 16de april 1776 og provst Falsters<sup>1)</sup> erklæring av 12te juni 1776, at naar vi som fiskende almue i Gryllefjord vilde forlange at presten skulde holde gudstjeneste for os i det av vore forfædre bekostede og opbygde kapel i Gryllefjord, vi da i det mindste skulde forskaffe ham en stue i Gryllefjorden opbygt med mere, som sees av hans høiærværdighets resolution, som og i betragtning av de mange aar kapellet i hr. Ursins tid og nu siden har staat opraatnet og nedfaldt, tror vi undertegnede paa egne og øvrige fiskende almues vegne hvis forfædre har paa egen bekostning tilført materialer og opbygget kapellet samt til ovennævnte resolution indløp vedligeholdt dette kapel, saa meget raadige over dette i Gryllefjorden av vore forfædre opbygde kapel, da det nu ligger i ruiner og opraatnet til ingen nytte, at kunne skjænke det til presten i Torsken, om han kunde og vilde benytte sig av dets ruiner til en liten hjælp for sig, da han i det ringe kald er en husvild mand, og alle hans eftermænd i like husvild forfatning. Til hvilket at avhjelpe baade for den nuværende prest i Torsken som og for hans eftermand vi

1) Prest til Trondenes og provst i Senjen 1761 — 1782.

av et medlidende og ømt hjerte for Herrens tjenere overlater og skjænker merbemeldte kapels ruiner til en, endskjønt ringe hjælp til en bestandig presteboligs istandsættelse, imot at den nuværende sogneprest til Torsken, hr. Peter Brandt<sup>1)</sup> later de øvrige materialers transport og arbeidsløn bekoste, for hvilket han igjen har at søke erstatning av sine eftermænd og siden mand efter mand vedlikeholde i forsvarlig stand under aabods svarelse i sin tid, med hvilket vi tror at være Gud til større behag end at la dette tidtbemeldte kapels ruiner til aldeles ingen nytte at opraatne i mask. Saaledes indgaat av os undertegnede mænd paa egne og den i Gryllefjorden fiskende almues vegne, drevet dertil av den sande ærbødighet for den allerhøieste Gud og hans ord og av en hjertelig ømhet og ren kjærlighet for Herrens ords tjenere, at da disse ruiner er aldeles utjenlige til et Herrens huses istandsættelse, til hvilket og de fleste av os er altfor uformuende til at fuldbringe og vedlikeholde allerhelst paa de haarde vilkaar høibemeldte resolution foreskriver os, det da maa bli Herrens tjenere til en liten, skjønt uklækkelig hjælp at han og for eftertiden paa det haarde sted Torsken er, og de ringe indkomme han der kan ha efter overskrevne vilkaar altid for eftertiden kunde finde ly og læ og ei behøve at være husvild. Bevidnes under vore hænders underskrift.

Gryllefjorden den 8de mars 1782.

Joen Thrane.                      Nicolay Hovden.                      Jens Olsen.  
Jørgen Svendsen.      Hans Hansson<sup>2)</sup>.

Nedenstaaende erklæring er tilføiet gavebrevet:

Ifølge denne Donations indhold har min eftermand, velærværdige hr. Henning Irgens<sup>3)</sup>, sogneprest til Torskens menighet, ved min fraflyttelse til Sand erstattet mig de paa prestegaardens bygninger anvendte bekostninger med 50 rigsdaler — siger halvtred-

- 1) Sogneprest til Torsken 1780- 1785, senere til Sand i Senjen.
- 2) Efter disse navne har originaldokumentet flere saakaldte "merkebokstaver" istedetfor underskrifter.
- 3) Prest til Torsken 1785- 1792, senere til Borge i Lofoten.

sindstyre rigsdaler. Og beslaar de bygninger som av mig var bekostet, foruten liovcdvaaningen efter denne donations indhold av alle paa prestegaardens grund staaende huse med uthuse og den største skjaa, med to grøtstensovner, av hvilke den ene staar i den gamle laan som forhen har tilhørt prestegaarden og følgelig er utenfor den bemeldte summa, og den anden staar inde i den av mig opsatte borgstue. Hvorfor velbemeldte hr. Irgens efter donationens forskrift ved fraflyttelse i sin tid hos sin eftermand søker erstatning. Saaledes jeg av ham fornøiet bevidnes under min haand. Alteviden den 7de september 1786.

Peter Brandt.

Saaledes var da den gamle kirke i Gryllefjorden dømt til bortflytning. Presteboligen som opførtes av dens materialer, kom dog ikke til at staa svært længe; ti ved reskript av 10/8 1810 blev det bestemt, at Torsken prestegjeld skulde overgaa som annekssogn under Berg, og ved resol. av 27/6 1914 blev det bestemt at prestegaarden skulde nedrives, og av dens materialer skulde opføres en stue som presten i Berg kunde bruke, naar han var paa annekseise i Torsken. Kirkens klokke blev ført til kirken i Torsken; men gamle folk vilde vite at den klang ikke saa godt der, som da den hang i Gryllefjords kirke med fjeldet Messtinden i bakgrunden, der den i flere hundred aar hadde kaldt væretes faste beboere og de tilreisende fiskere sammen til nadver og daab og ordets lys. — Den opførte prestestue er nu solgt til en mand i Torsken, som har revet den ned og atter opført den til beboelseshus. — Gryllefjords kirkegaard kan endnu sees.

#### Kirken paa Sand.

Sands kirke nævnes i middelalderen i det 14de aarhundrede<sup>1</sup>). En kirke som blev opført i 1765, blev i 1886 flyttet til Bjarkøy. Saaavel kirken som dens ornamenter og kar er av mig beskrevet i

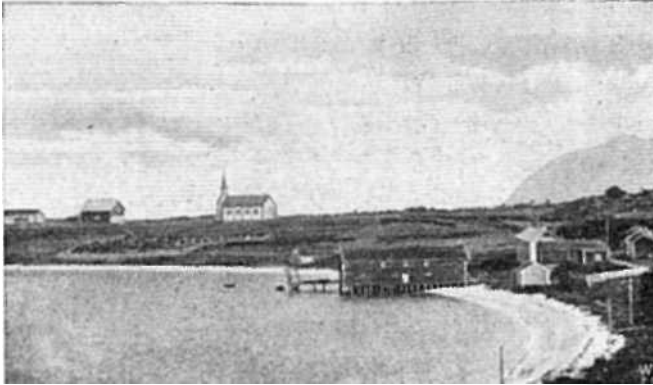


Fig. 4. Sand nye kirke.

aarsberetningen fra Fortidsforeningen for 1909. Ved kirkens flytning blev en ny altertavle anskaffet. Den gamle altertavle er siden ødelagt ved vaadeild. En ny kapelkirke er senere ved resol. av 22/8 1888 opført paa Sand. (Fig. 4 og 5).

Hvad jeg her vil tilføie som supplement til min tidligere beskrivelse, er en besigtigelsesforretning av 13de august 1770, utført paa Sand i overvær av den konst, foged Winstrup, provst Falster, prest paa Trondenes, og presten Kildal paa Sand, samt Jens Olsen og Rasmus Jon- sen, Kolsland, og Jakob Olsen, Nordsand. Den har en viss historisk interesse.



Fig. 5. Interiør fra Sands nye kirke.





Fig. 6. Bjarkøy kirke opført 1765 paa Sand og flyttet 1886.

Kirken var da en nylig opbygget korskirke av træ med nyt taarn, tegltak, sakristi og vaabenhtis, god indredning med gulv og stoler, men manglet endda loft samt en liten del av tegltaket paa vaabenliuset. Kirken kaldes „anselig og vel bygget". Den hadde to smaa gode klokker i taarnet, en ganske sirlig altertavle, som ti-

tulær biskop Friis hadde forært presten Kildal paa Sand, og Kildal hadde saa skjænket den til kirken<sup>1)</sup>

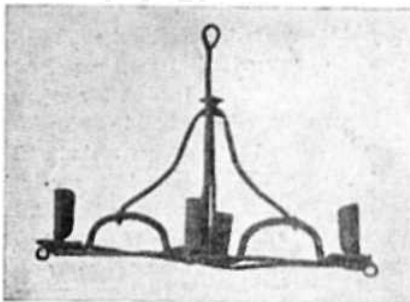


Fig. 7. Lysekrona av jern fra Sands gamle kirke. Tromsø museum.

1) Det er visst den ovenfor nævnte altertavle, som ved kirkens flytning blev erstattet med en ny, og siden brændte ved vaadeild. Formentlig har Friis latt den male av Gotfred Ezekiel.

en gammel prækestol, en lysekrone av messing forært av sr. Kofoed — den brukes fremdeles i Bjarkøy kirke — to messinglysestaker paa alteret, kalk og disk av forgyldt selv — fremdeles i bruk i Bjarkøy kirke —, et rødt alterklæde, en gammel messehagel og en gammel messeskjorte. — Under besigtigelsesforretningen dikterte provst Falster til protokols og fremviste kirkestolen, hvorav fremgik at kirkens regnskaper fra 1751 til 1759 var av hans salige formand provsten Kildal ordentlig revidert og approbert av biskoperne dr. Nannestad og dr. Gunnerus, samt regnskapene fra 1760 til 1766 var av provst Falster revidert; men provstens paategning for 1767, hvor han ved den nye kirkebygning paa Sand hadde utsat til mangelspost, at hr. Kildal vilde behage at forskaffe behørige bilager og kvittancer for utgifterne før regnskapene kunde revideres og approberes, fandtes ved undersøkelse av kirkestolen at være utskaaret tillikemed adskillige andre blade, „og disse blades utskjæring skal være skedd paa Bodø av biskop Friis selv efter hr. pastor Kildals skriftlige oppgivelse og tilstaaelse for hans høiærværdighet biskop Gunnerus ved hans seneste nærværelse i Alteviken<sup>1)</sup>, hvilken høist formastelige adfærd noksom gir tilkjende, at det slette forhold som biskop Friis har søkt at bringe Senjens prester i, bør inputeres ham selv".

Saken blev da i sin helhet tilført forretningen efter biskop Gunnerus's ordre, som ord til andet lyder saaledes til provst Falster:

„Herved overleveres Deres velærværdighet det dokument fra hr. Kildal av 29de juni angaaende hans kirkestol, hvorledes hr. konsistorialassessor Friis av samme ved hr. Kildals nærværelse paa Bodø har utskaaret adskillige blade, hvilken sak jeg ved min nærværelse i Alteviken har undersøkt og befundet rigtig, nemlig at bladene paa to steder er utskaaret og tillige Deres velærværdighets paategning av 1767, hvori De hadde utsat til mangelspost at der behøvdes adskillige bilag til regnskapet for de utgifter som paa den nye kirke var gjort, hvilken paategning jeg ganske vel erindrer ved min nærværelse i 1767 at ha set, og det saameget mere, da hr. pastor Kildal i anledning derav adskillige ganger samme tid desuagtet har søkt om min approbation paa regnskapet paa grund av at de paalagte bilager var vanskelige at erholde, endskjønt saadan approbation dengang blev avslaat;

1) Prestegaarden for Sands sogn.

ikke desto mindre findes nu ved regnskapets avslutning at hr. konsist. assess. Friis har approbert regnskapet, forinden disse bilag var erhvervet, hvilke hr. Kildal nu skal ha bekommet og ved besigtigelsesforretning skal forevise; de utskaarne blade skal efter hr. Kildals opgivende og ha berørt et paalæg, som efter konsist. assess. Friises ordre var gjort paa almuen fra 1 1/2 til 3 rd. at utbetale til taarnets opbygelse, om hvis indkomne eller resterende summa intet 1 regnskapet findes; men om alt dette og mer vil provsten av hr. Kildal elter hans løfte bekomme Vidtløftigere forklaring og oplysning.

Dokumentet tillikemed dette mit brev vilde Deres velærværdighet la tilføre forretningen.

Tronæs prestegaard 4/6 1770.

Johan E. Gunnerus.

Derpaa blev ogsaa dokumentet i sig selv eller hr. Kildals angivelse for biskopen ogsaa ordlydende indført: Jeg underslaar mig for Deres høiædle høi ærværdighet som min foresatte øvrighet underdanigst at andrage følgende mine fortrædelige omstendigheter, nemlig at hr. biskop Friis, som ved skrivelse til mig, den jeg paa veien til Bodø erholdt, likesom ved forrige skrivelse av november 1769, endmere ved min nærværelse paa Bodø har fordret min kirkestol, hvor etter hans foregivende at se in summa mine regnskaper likesom og at underskrive det sidste regnskap mig til sikkerhet; men da han nu samme paa Bodø efter sit forlangende erholdt, blev den omtient to dage liggende uten at noget blev efterset; imidlertid aapnet han sin fortrydelse over at han saa uforsigtig tilforn hadde paa-tegnet min ordre til at indfordre av almuen de taarnpenger eller den samlede kontingent til det nye opbygte taarn paa enhver fra 1 1/2 til 3 rd. reparert, hvilken ordre, naar den ved besigtigelsen blev lagt frem for dagen, tjente til en av de vaaben hvorved som han sa. hans uvenner fik ny anledning til hans denigration. . . Samme dags eftermiddag blev jeg indkaldt, og da foreviste han mig den hele ordre ved at flikke ind imellem linjerne ganske limitert ungefær av det indhold, at da almuen var spart ved forordning at bekoste materialernes transport til kirken, saa syntes det ei at kunne være urimelig, om der nogen blev tilholdt at betale, hvilket dog indtil videre kunde bero; men da jeg elter hans mundtlige og skriftlige ordre noget hos almuen allerede hadde inkassert, begrep jeg meget vel denne limitation at imputere mig en forvoventhet som jeg ved besigtigelsen aldrig kunde forsvere, protesterte jeg derimot ganske og med alvor: desuden paa det den sidste indfikkelse ei skulde merkes, hadde han med en meget grov og klakkende pen indgaat alle bokstaver og den mindste tøddel i den hele ordre; men da jeg ved bordet betydte ham med en slags urolighet paa min side, hvor kjendelig denne beklakkede limilatiim var, var vel et andet raad for haanden, som jeg ikke kan bevise. Jeg saa ham da længe staa paa gulvet og tie, hvorpaa jeg gik ind paa mit kammer og med uro overvejede denne kontrabange handel, gik jeg ind for at utta min kirkestol, da jeg hadde betænkt at hans haand var kjendelig, og jeg nok kunde undskyldes ved blot at fremvise ham min kirkestol etc. Da jeg derpaa kom ind, stod hans tjener og snekker Hemming Berg<sup>1)</sup> ved et bord

1) Denne Hemming Berg som paa flere steder kaldes "biskop Friis's egen snekker", utførte all snekkerarbeide i Sands kirke, da den blev opført, likesaa i Kvædfjords kirke der byggedes 1704. og reparationer i lbbestad kirke 1761 lededes ogsaa av ham. Han omtales tilbøielig til drik.

hos døren paa salen tillikemed biskopen, vendende ryggen til døren; ved det første stod jeg litt stille og kunde ei merke hvad deres forretning var, da sa biskopen: I forstaar vel litt av bokbinderkunsten, saa kan i vel se at det gaar an. I det samme rispede biskopen med kniven papiret, og jeg gik straks til bordet og spurte, hvad det var med mere jeg nu ei saa noic kan erindre hvert ord; men biskopen svarte jeg skulde ei bekymre mig, det merkedes ikke, og i det samme tok snekkeren kniven efter biskopens ordre, med odden av kniven skar og utplukket han de overblevne stykker av papiret.

Denne fortrædelige omstændighet kan av mig umulig forties, som har at gjøre regnskap for min kirkestol, hvorfor jeg ufortøved underdanigst andrager, da jeg i det øvrige med min salighets ed, likesom at bekræfte dette andragendes sande medfør, likesom ogsaa naar paaæskes, skal beedige dette at ei den mindste tøddel, omstændighet, orden av regnskapet eller forandret pris av dette indførte ved denne sælsomme handel har hat sted, men likesom tilforn av mig igjen indskrevet, det som jeg med ed agter at bekræfte for Deres høiærværdighet underdanigst andraget testerer.

Altevik den 29de juni 1770.

Michael Kildal.

Derpaa blev hr. pastor Kildal av provsten tilspurt om han ei ungefær kunde gjætte, hvad som kunde bevæge biskop Friis til at utskjære disse blade av kirkestolen, hvortil hr. pastor Kildal svarte, at likesom der intet andet stod indført, hvorfor biskopen sig kunde have at befrygte, end den i kirkestolen skriftlig forfattede ordre og ligning paa almuen en kontingent til taarnet at betale, den der ifølge av et av biskopen recitert resccr. ei tilkom biskopen uten amtmandens foranstaltning til fogden, den han sagde sig da først at kunne erindre, dette at forekomme at ei hans uvenner som han sa, skulde og deriv ta anledning at uttyde alting til det værste, og som den der understod sig at dispensere over kgl. anordninger, var den eneste motiv til en saa forvoven resolution. Hr. Kildal bevidnet ogsaa for retten, at denne angivelse var intet mindre end av noget hat imot biskop Friis; men da hans høiærværdighet hr. biskop Gunnerus som hans foresatte øvrighet der tilforn hadde underretning om saken, fordret ham til regnskap, maatte han saaledes forklare saken som sandhet medfører.

Der blev ialt 26 spørsmal fremsat om kirkebygningen paa Sand, saaledes om nogen av de forlangte taarnpenger var inkassert, om restancer etc, og det oplystes at endel var indkommet, men

ikke indført i kirkestolen. Friis hadde nemlig været mot saadan indførsel, før alt blev indsendt paa en gang. Det oplystes videre at almuen hadde gjort pligtarbeide ved at kjøre op materialerne til kirken og levere tran til dens maling, lagt „lagstener" under den, at kirken var bygget efter foranstaltning av biskop Friis og ved hans arbeidsfolk, 8 tømmermænd som kom dit søndag før bededag 1765 og arbeidet til 14 dage før jul. De arbeidet flittig, manglet ikke byggematerialer, og anvendte ikke noget av disse til privat bruk. De var betalt av Friis selv, og en av dem, Hans Amundsen, hadde 5 ort<sup>1)</sup> om uken i sommertiden paa Friis's egen kost. Kirkearbeidet var blit fortsat det følgende aar til henimot mikkeltid, da arbeiderne reiste til Kvædfjord, hvor kirke samtidig blev opført.

Snekkerarbeidet var blit utført av Hemming Berg som kaldtes Friis's egen snekker, og som arbeidet „nogenledes flittig", ialt 73 uker „paa prestens kost". De lukkede stoler var bygget paa kirkens bekostning og av den gamle var det „øverste kors" brukt øverst i røsterne paa den nye kirke. Det øvrige av den gamle kirke var ved auktion paa høsttinget utbragt til 35 rd. 2 mk. og anført kirken til indtægt. Pastor Kildal oplyste paa forespørsel at kirken var stor nok, og at den vel kunde ha været bygget noget billigere, hvis ikke Friis hadde sat saa mange kirkearbejder igang paa samme tid. Endvidere oplystes at pastor Kildal paa sin jagt hadde latt føre materialerne til Kvædfjords nye kirke. En halv tønde brændevin samt tobak, tilsammen 15 rd. og 2 mk., var efter Friis's ordre opført kirken til utgift.

Presten Kildal fremla ogsaa regnskap for de fleste og betydeligste summer som var anvendt til kirkebygningen, og retten erklærte at ingen egennytte eller ødselhet hadde fundet sted.

Kirken hadde, da Kildal tiltraadte kaldet, tilgode 154 rd. 4 mk. Efter at være færdig var den skyldig til Kildal 194 rd. 9 sk.

1) 5 ort = 4 kroner, omtrent det samme som man nutildags forlanger pr. dag i onnetiden.

Der var fra almuen indkommet til taarnets bygning 104 rd. 3 mk. 8 sk., som tillikemed det hos almuen resterende kommer til avdrag paa kirkens debet. Paa forespørsel av fogden blev der svaret, at ingen uten biskop Friis hadde beordret og approbert den fordrede kontingent til taarnet, og at de som vilde ha adgang til de lukkede stoler i kirken, skulde betale 4 — 6 rd. Fogden utbad sig da en gjenpart av utligningen til taarnet, verificert av hr. Kildal, og dermed blev forretningen sluttet.

Denne besigtigelsesforretning ved Sands kirke stiller ikke daværende prest til Bodø, missionskasserer og titulær biskop N. Chr. Friis i meget gunstig lys. Titel av biskop hadde han kjøpt; hans regnskaper over de til kirkers opbygning eller restauration var uklare, og for at undgaa tiltale maatte han betale den for de tider betydelige sum av 16 000 rdaler til missionskassen.

Foruten Hemming Berg nævnes som bygningsmænd ved opførelse og reparation av kirker i Tromsø amt omkring midten av det 18de aarhundrede: Mikkell Schampher ved reparation av Trondenes kirke, Peder Jacobsen, Hans Amundsen, Jon Jochumsen, Hans Christophersen, Ole Larsen den ældre, Ole Larsen den yngre, Jon Jonsen, Jon Andersen og Jakob Janson samt Andreas Halgut, den sidste fra Trondenes, ved opførelsen av Kvædfjord kirke.

En fortsættelse av mine beskrivelser av kirker i Nordland vil bli publicert naar forholdene tillater det.